

”ממחרת השבת”

מבוא

המלות ”ממחרת השבת” (ויקרא, כ”ג, יא), הבאות לקבוע את זמן הקרבת העומר ואת זמן חג השבועות הקשור בו, עוררו חילוקי דעות בין הפרושים נאמני המסורת ובין הבייתוסים וכתות אחרות הדוחות אותה. המחלוקת נמשכה אחרי כן בין הרבנים יורשי דעות הפרושים לבין הקראים אוהדי הבייתוסים. נושא זה, שאין כמעט פרשן אשר לא עסק בו, ממשיך להיות סלע מחלוקת בין המצדדים בפירוש המסורתי ובין המתכחשים לו. ”ממחרת השבת”, לדעת האחרונים, הוא ממחרת שבת שבועית - שבת בראשית; ועל כן, לדעתם, יש להתחיל לספור שבעה שבועות ולהקריב את העומר ביום ראשון שבוע. בעוד שלדעת חז”ל, הספירה והקרבת העומר הן ממחרת יו”ט הראשון של פסח. במאמר זה ננסה להסביר, מצד אחד, מדוע פשוטו של מקרא הוא דווקא ממחרת שבת בראשית, ומצד שני נבחי, מה ראתה תורה שבעל פה להסביר את הפסוק בהיבטו המעשי, ממחרת יו”ט. המאמר מחולק לשני חלקים: חלקו הראשון ידון בנושא חג שבועות כחג מתן תורה. חלק זה יעמוד על הקשר בין יום החמשים חג השבועות, ובין מתן תורה. חלקו השני של המאמר יסביר תוך התבססות על החלק הראשון, את פשט הכתוב וכן את דרשת חז”ל, לעניין ”ממחרת השבת”.

חלק א

חג שבועות - חג מתן תורה

חג השבועות, הנחוג ביום החמשים לאחר ספירה של שבעה שבועות, נקרא בתורה בשמות שונים: ”חג שבעת” (שמות, ל”ד, כא; דברים, ט”ז, ז; ו; ”יום הבכורים” (במדבר, כ”ח, כו); או חג הקציר על סמך הכתוב ”בכורי קציר חטים” (שמות, ל”ד, כא). אין שום אזכור שיום זה הוא חג מתן תורה (ואין גם ציון תאריך מדויק ליום שבו ניתנה התורה). בחלק זה של המאמר נעסוק בקשר בין יום החמשים לבין חג מתן תורה, וננסה להוכיחו מהשוואתו לשנת החמשים שנת היובל: ”ויודבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן שם ושבתה הארץ שבת לה”

(ויקרא, כ”ה, א-ב).

חז”ל בביאורם הציגו את השאלה ”מה עניין שמיטה אצל הר סיני?!” (תו”כ, תחילת בהר). פתרון לשאלה זו ניתן למצוא בהמשך הפרשה, שכן מיד אחר השמיטה ממשיכה התורה לצוות על שנת היובל ומקדישה לכך את רוב רובו של הפרק. ואולם קודם שהתורה מצווה על שנה זו, היא מסבירה מה אופיין של השנים הקודמות לה, ואיך מחשבים אותה: ”וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות שנים תשע וארבעים שנה”

(ויקרא, כ”ה, ח).

לענייננו, אם התורה רצתה להסמיך דווקא את היובל להר סיני, מה משמעותה של סמיכות זו: מדוע דווקא פרשה זו של שנת היובל נבחרה להיאמר תוך ציון מקום נתינתה הר סיני? כפי שנבאר להלן, היובל הוא ביטוי של מעמד הר סיני.

”והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם” (שם, שם, ט).

שנת היובל מתחילה בעשור לחדש ביום הכיפורים. ויש לתמוה: מדוע שנת היובל חלה רק

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בעשור לחודש ולא בראש השנה¹ מדוע השנה הזו היא שנה חסרה עשרה ימים? כמו כן צריך לברר, מהי הכפילות בפסוק: מדוע התורה נוקטת בשני ציוני תאריך לתחילת שנה זו עשור לחודש ויום הכיפורים? וכפי שחז"ל הציגו זאת: "ממשמע שנאמר 'ביום הכפרים' איני יודע שהוא בעשור לחודש?" (תו"כ תחילת בהר).

בני ישראל הגיעו לסיני:

"בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני"

(שמות, י"ט, א).

ועזבו את המקום:

"ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת. ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן"

(במדבר, י"א-יב)².

זמן שהיית בני ישראל במדבר סיני הוא שנה פחות עשרה ימים מר"ח סיוון עד עשרים באייר, וזוהי אף תקופתה של שנת היובל שנה פחות עשרה ימים. התורה מציינת גם ששנה זו מתחילה ביום הכיפורים, יום שבו ירד משה מההר עם הלוחות השניים³, והוא היום שבו מתחילה שנת היובל, כביטוי נוסף לחידוש מעמד הר סיני בשנה זו.

וכותב האברבנאל על שנה זו (ביאורו לויקרא, כ"ה):

"...כפי שבמתן תורה היה השופר, כמו שאמר יוקל שפר חזק מאד' (שמות, י"ט, טז), ויהי קול השפר הולך וחזק מאד' (שם, שם, יט), כן ציווה ביובל שיתקעו בשופר, רוצה לומר - ששלוחי ביי"ד יריעו ויעבירו קול השופר, שהשנה ההיא שנת יובל, קודש לה'. ולא ציווה כן בשמיטה, כי אין שופר בבריאה, ולפי שבמתן תורה ציווה יתברך שיתקדשו, כמו שאמר: 'וקדשתם היום ומחר' (שם, שם, יג), לכך אמר ביובל: 'וקדשתם את שנת החמשים-שנה' (ויקרא, כ"ג, י).

השופר מודיע על תחילת שנת היובל, כפי שהוא הודיע על הופעת השכינה בהר סיני. תקיעת השופר ביובל מוזכרת פעמיים בפסוק: "והעברת שופר תרועה בחדש השבעי... תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא, כ"ה, ט). מכפילות זו נלמד, שחובת התקיעה אינה רק על ביי"ד אלא על כל יחיד (רמב"ם, שמיטה ויובל, י, ז). כפי שהשכינה במעמד הר סיני שרתה על כל אחד מבני ישראל, כן החלטה של שנה המבטאת את מעמד הר סיני היא עיי כל יחיד. לאור הדברים האלו ניתן להסביר את משמעות השם של שנה זו "יובל", על שם השופר, היובל שבמעמד הר סיני: "במשך היבל המה יעלו בהר" (שמות, י"ט, יג)⁴.

1 להלכה, שנת היובל מתחילה בראש השנה אולם לא בהיבטה המעשי המלא. וכך איתא ברמב"ם: "מר"ה עד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהן ולא השדות חוזרות לבעליהן; אלא עבדים אוכלים ושותים ושמוחים ועטרותיהם בראשיהם. כיוון שהגיע יום הכיפורים, תקעו ביי"ד בשופר, נפטרו העבדים לבתיהן וחזרו השדות לבעליהן" (שמיטה ויובל, י, יד).

2 התורה שמציינת נסיעתם ממדבר סיני מתכוונת להר סיני, שכן נאמר שם בהמשך "ויסעו מחר ה'..." (במדבר, י"א, לג).

3 עיין סדר עולם רבה, פרק ו, לעניין חישוב הימים שמשה היה בהר.

4 האברבנאל כותב, שהשנה נקראת יובל, משום שבסיני נאמר 'במשך היבל המה יעלו בהר'. והוא משיג על דברי רש"י - "ולא יצדקו דברי רש"י שנקרא יובל ע"ש השופר...". ולא נהירים לי דבריו, שכן גם בסיני משמעות היובל היא שופר. הרמב"ן, ד"ה יובל היא (ויקרא, כ"ה, ז), משיג אף הוא על רש"י שפירש שהשנה נקראת יובל ע"ש השופר, בכך שתרגום יונתן פירש "שופרות היובלים" (יהושע, ו, ד) "שופרא דקרן דכריא", דהיינו - שופר של אייל. וכך גם משמע מהגמרא, שהיובל - כוונתו דווקא לאייל (ר"ה, כו, ע"א). ולא ברור לו מה עניין לכנות את השנה 'שנת האייל', והרי כל השופרות כשרין ביו"כ של היובל; ודומני שניתן לענות לשיטתו של רש"י, שיובל יכול להתפרש גם כשופר סתם ולא דווקא כקרן של אייל, ומה שתרגום יונתן פירש ביהושע קרן של אייל - שם השופרות הם לצורך כביש, ולכן ראה התרגום לתגום יובלים כשופרות המייצגים כוח - שופרות של אייל. והתרגום בפרשת יתרו לעניין "במשך היבל..." מתרגם 'שופרא' סתם. ובאשר לגמרא ברי"ה, כדאי לציין שהירושלמי, ברכות, פרק ט, הלכה א, מפרש 'יובלא' כשופרות של כבש דווקא. "במשך היבל המה יעלו בהר" מציין את האופן שבו מסתלקת השכינה. וניתן להבין זאת בשני אופנים: א. הארכת התקיעה; ב. הפסקתה. ועיין רש"י לביצה, ה, ע"ב; ד"ה תיש; תענית, כא, ע"ב; ד"ה במשך היובל; וכן רש"י על אתר.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

קריאת הדרור בשנת היובל "... וקראתם דרור בארץ לכל ישיבה..." (ויקרא, כ"ה, ו) - בשנה המסמלת את מעמד הר סיני, נותנת תוקף לשלטונו של הקב"ה בישראל. אין האדם שליט בעולמו מכוח עושרו וסמכותו, שכן הכול בבעלותו של הקב"ה - "והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ" (שם, כג). וכמו שאין שעבוד נכסים לצמיתות⁵ כך גם האדם מישראל אינו משתעבד לצמיתות, שכן בשנת היובל הוא יוצא לחפשי, והכתוב מנמק את שחרור העבד בשנה זו "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (שם, שם, נה). הקב"ה הוא האדון היחידי של ישראל, והוא אשר הוציאם ממצרים. מצווה זו, הנאמרת בסיני, מנומקת בהוצאת בני ישראל ממצרים בדומה למצוות אחרות הנאמרות שם: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות, כ', ב). ומטרת הוצאת ישראל ממצרים היא הפיכתם לעבדי ה'. והקב"ה אומר זאת למשה "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוצאתך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" (שם, ג, יב).

על רקע הדברים הללו ניתן להסביר, מדוע דין עבד עברי מופיע בין המצוות הראשונות אחר עשרת הדיברות. דין זה הוא אקטואלי מאוד. בני ישראל המורגלים בשעבודם למצרים, ודאי ירצו לקנות להם עבדים מקרב אחיהם. על כך אומרת התורה: בני ישראל, שהנם עבדי ה', יכולים להיות משועבדים רק לתקופה מוגבלת - "שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי" (שמות, כ"א, ב).⁷ בשנה השביעית יש לשחרר את העבד⁸ ואם בכל זאת יאמר העבד "אהבתי את אדני... לא אצא חפשי" (שם, שם, ה) - "והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אונו במרצע ועבדו לעלם" (שם, שם, ו). ומעירים על כך חז"ל:

"רבי שמעון ברבי היה דורש: מה נשתנה דלת מכלים שבבית? אמר הקב"ה: דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואמרת 'כי לי בני ישראל עבדים' ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחרות, והלך זה וקנה אדון לעצמו יירצע בפניהם.

רבי יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא: מה נשתנה אוזן מכל איברים שבגוף? אמר הקב"ה: אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרת 'כי לי בני ישראל עבדים' - ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו יירצע"

(קידושין, כב, ע"ב).

"ועבדו לעלם" האמנם? ייעבדו לעלם" נתפס, אבל מופקע מכוחה של שנת היובל, שנה המסמלת את מעמד הר סיני, שנה שבה מתחדשת הברית בין ישראל לאלוהיו-אדוניו, כביטוי לשיבה אל החופש, אל הדרור הניתן לישראל מאת ה' ולחזרה מעבדות האדם לעבודת הקב"ה. לאור הנאמר לעיל, ברור מה עניין שמיטה אצל הר סיני. אין התורה מתכוונת להסמיך להר סיני את השמיטה אלא את היובל! השמיטה מוזכרת רק כדי להסביר כיצד מחשבים את היובל, ומה אופיין של השנים קודם מצנת החמשים. שנת היובל היא זו אשר צריכה להיאמר בהר סיני כביטוי נוסף לאופייה של שנה זו.

ראוי לבחון עתה את התקופה הקודמת לשנת היובל תקופת ארבעים ותשע השנים, והקשר שלהן לספירת ארבעים ותשעה הימים שקודם חג השבועות:

"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום..."

(ויקרא, כ"ג, טו-טז).

5 קריאת הדרור היא לכל יושביה בדומה למעמד הר סיני שהיה "לעיני כל העם" (שמות, י"ט, יא), ולמדו מכך חז"ל, שהיובל נוהג רק כאשר כל יושביה עליה (רמב"ם, שמיטה ויובל, י, ח).

6 ועיין רמב"ן, ד"ה ואיש כי (ויקרא, כ"ה, כט) לעניין בתי ערי חומה שאינם נגאלין ביובל.

7 ולעצם מעמד העבד בתקופת השעבוד: "ת"ר: 'כי טוב לו עמך' - עמך במאכל, עמך במשתה; שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן ע"ג מוכין והוא ישן ע"ג תבן. מכאן אמרו - כל הקונה עבד כקונה אדון לעצמו" (קידושין, כב, ע"א).

8 ועיין ירמיה, ל"ד, יב-כה; הנביא ניבא נבואת פורענות על כך שישראל לא קיימו מצווה זו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

התורה מצווה על ספירת שבע שבתות תמימות בימים, ומצווה גם על ספירה של שבע שבתות שנים. הרמב"ם בספר המצוות (עשה קסא מתייחס לקשר בין שתי הספירות:

"והוא שציוונו לספור מקצירת העומר תשע וארבעים יום... ודע כמו שנתחייבו בי"ד למנות שנות יובל שנה שנה שמיטה שמיטה כמו שביארתי (עשה קו), כן חייב כל אחד ואחד למנות את העומר"⁹.

דברים נוספים בהקשר לכך כותב הרמב"ן:

"והנה מספר הימים מיום התנופה עד יום מקרא קדש כמספר השנים משנת השמיטה עד היובל, והטעם בהם אחד. על כן תספרו חמשים יום: שיספור שבע שבתות, תשע וארבעים יום, ויקדש יום החמשים הנספר בידו כמו שאמר ביובל"¹⁰.

(ד"ה וטעם וספרתם לכם, ויקרא, כ"ג, טו).

היום השביעי והשנה השביעית בשתי הספירות מכונות בתורה באותו כינוי, וכך איתא בתורת

כוהנים (תחילת בהר):

"כשם שנאמר בשבת בראשית 'שבת לה' (שמות, כ'), (ו), כך נאמר בשבת שביעית 'שבת לה' (ויקרא, כ"ה, ד)".

סיבת קיומן של שתי השבתות אף היא משותפת. התורה שמצווה על שמירת השבת מנמקת

את קיומה כך:

"זכור את יום השבת לקדשו... כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ... וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו"

(שמות, כ', ח-יא).

וזאת סיבת קיומה של שבת לה' השנה השביעית כפי שכותב בעל ספר החינוך (מצווה פד):

"משורשי המצווה לקבוע ולצייר ציור חזק במחשבתנו עניין חידוש העולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. וביום השביעי, שלא ברא דבר, הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקר ולשרש מרעיונו דבר הקדמות... באה עלינו חובה להוציא זמננו יום יום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבות בשביעית... והוא כעניין שאנו מונין ימי השבוע בששת ימי עבודה והשביעי יום מנוחה".

התורה מציינת בפרשת משפטים את שתי השבתות בסמיכות (שמות, כ"ג, י-יב):

"ושש שנים תזרע את ארצך... והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה... ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר.

מתוך הכתובים עולה גם ששתי השבתות דומות במגמת קיומן למען העניים ובעלי החיים,

והדמיון בין שתי השבתות יכול היה להביא את האדם לחשוב שאין צורך בקיום השבת בשנת השמיטה. ומעירים על כך חז"ל (מכילתא, שם), שזו הסיבה לסמיכות שתי השבתות, "שלא תסרס שבת בראשית ממקומה" ("שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת, לא תנהוג בה שבת בראשית"

רש"י)¹¹.

הדמיון בין השבתות בספירת ארבעים ותשעה הימים ובין שבתות השנים בספירת ארבעים

ותשע השנים הוא מוחלט, ואולם נותרה נקודה אחת הטעונה ביאור: בניגוד לספירת השנים, שבה השמיטה תמיד מקוימת בשנה השביעית, הרי לפי חז"ל, היום השביעי בספירה אינו בהכרח שבת בראשית, שכן הספירה, לפי ההלכה, אינה מתחילה ביום הראשון של השבוע אלא ממחרת יו"ט

9 למרות הזהות בין ספירת הימים לספירת השנים, הרמב"ם מציין, שישנו הבדל בשאלה, מי חייב בספירתם. הבדל זה נובע מכך שהשנים נקבעות ע"י בי"ד, ולכן הם אלו החייבים בספירתן, מה שאין כן בספירת הימים. היום נקבע ע"י מהלך השמש, ואין קביעתו קשורה לבי"ד, ולכן ספירתו היא ע"י כל אחד ואחד.

10 ובעניין זה עיין תו"כ, אמור, פרש"י יג.

11 ועוד לעניין הזיקה של שתי השבתות, עיין ר"מ ברויאר, פרקי מועדות, ירושלים, תשמ"ו, עמ' 23-24.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הראשון של חג המצות, ויום השביעי יכול לחול בכל יום אחר בשבוע. נקודה זו תידון בהרחבה בחלק השני של המאמר.

נמצאנו למדים: התורה שמקדשת שביעיות, מקדשת אותן (בין השאר) בימים ובשנים. ספירת ארבעים ותשעה הימים מקבילה לספירת ארבעים ותשע שנים. אלו אותן ספירות של שבתות ה', זו בימים וזו בשנים: בסיום ספירת ארבעים ותשע השנים, בשנת החמשים, באה שנת היובל, שנת מעמד הר סיני, ומכאן ניתן להסיק שאף בסיום ארבעים ותשע הימים, ביום החמשים, יחגגו מאורע זה, יום מעמד הר סיני, יום מתן תורה. והיות שיום החמשים הוא חג השבועות, חג שבועות הוא חג מתן תורה.

חלק ב

"ממחרת השבת"

ספירת ארבעים ותשעה הימים הקודמים לחג השבועות מתחילה "ממחרת השבת" ומסתיימת בו. חלק זה של המאמר יעמוד על השונה בין הפשט לבין הדרש בביאור "ממחרת השבת". קודם שנושא זה יידון, ראוי להביא דברים שנכתבו בשם הגר"א:

"הוא לקח לקח מפי הגר"א, כי לא טוב עושים אנשים אלו הנותנים לעמל נפשם לפרש דרשות חז"ל ע"פ הפשט הכתוב ויהיו תואמים יחדיו. ואף כי מחשבתם רצויה, אבל מעשיהם אינם נכונים, כי רחוק הוא הדרש מן הפשט ולא יקרבו זה לזה לעולם"¹² (ג' מכתבים על ר"מ מאילה, מכתב א, וילנא, תרי"ח, עמ' 14).

חז"ל חייבו את הספירה החל ממחרת יו"ט הראשון של חג המצות, ואין לראות זאת כביאור פשוטו של מקרא. שכן התורה אומרת לספור ממחרת השבת ולא ממחרת היום הראשון של חג המצות. ואין מקום להניח, ש"השבת" בפסוק הוא כינוי אחר ליו"ט (ומשום שאף בו צריך לשבות), שכן לא מצינו שהתורה מכנה חג בשם שבת. התורה משתמשת במונח "שבתון" רק כאשר היא מצווה על איסור מלאכה בחג כביטוי נרדף ל"כל מלאכת עבדה לא תעשו". ואין החג נקרא על שום כך "שבת"¹³. מה גם שה"שבתון" בתורה מופיע רק בהקשר לחודש השביעי. החודש השביעי יש בו קדושה מיוחדת, והוא משופע בחגים, וכפי שיש קדושה ליום השביעי ולשנה השביעית, כך ישנה משמעות מיוחדת למועדי החודש השביעי¹⁴.

בנוסף לכך, אם נסבור שכוונת הפסוק "וספרתם לכם ממחרת השבת" (ויקרא, כ"ג, טו) היא ממחרת יו"ט, ניתקל בחוסר עקביות בפירוש הכתוב, שכן הספירה מסתיימת "ממחרת השבת השביעית" (שם, שם, יז), ושם לא ניתן להסביר "ממחרת יו"ט" אלא "ממחרת השבוע השביעי", ויוצא אם כן של"ממחרת השבת" שתי משמעויות שונות!¹⁵ קושי זה אינו קיים אם הספירה מתחילה ביום ראשון בשבוע ממחרת השבת, שכן היא גם מסתיימת בו.

12 דברים דומים בשמו של הגר"א מופיעים ב"קריה נאמנה" לרש"י פין ז"ל, וילנא, תרע"ה, עמ' 153-154. ועיין עוד ר"מ כשר, פשוטו של מקרא, תורה שלמה, כרך יז, מילואים, סי' כב. ועיין עוד דוד הנשקה, פשוטו של מקרא, "המעייני", ניסן תשל"ז.

13 היוצא דופן הוא יום הכיפורים, שהתורה מכנה אותו שבת: "מערב עד ערב תשבתו שבתכם" (ויקרא, כ"ג, לב). ואולם יום הכיפורים גם יוצא דופן בכך שהתורה מצווה בו "שבת שבתון" כפי שהיא מצווה על השבת באותה פרשה (שם, שם, ג). מתוך כך למדו חז"ל, שאיסורי מלאכה בשבת חלים גם ביוה"כ (רמב"ם, שביבת עשור, א', א-ב).

14 ועיין אבי"ע, פירוש הקצר לשמות, ט"ז, כג.

15 ואמנם ישנם מספר מקומות במקרא שבהם מופיע ביטוי אחד בשני מובנים, ואולם כל המקרים אינם דומים לנידונו. הרמב"ן, ד"ה ממחרת השבת ינפנו הכהן (ויקרא, כ"ג, יא), מצטט פסוק משופטים, י', ד: "ויהי לו שלשים בניו רכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם...". המלה "עירים" מופיעה בשתי משמעויות: בפעם הראשונה הכוונה לחמורים, ובפעם השנייה לערים. הרד"צ הופמן מעיר על כך שזהו לשון נופל על לשון (ויקרא, כ"ג, הערה 93), ודומה שבלשון שירה ופיטו יכול הכתוב להשתמש בביטוי אחד בשתי משמעויות. ודומני שכן הדבר באיכה, ב', ו, אלא ששם הלשון הוא לשון קינה (ולא נהירים לי דברי הרד"צ שדוחה ראייתו של הרמב"ן משופטים, ומצטט את איכה כאסמכתא לכך שהמקרא משתמש בביטוי אחד לשני פנים). הרד"צ בפירושו לויקרא, עמ' קמח, מצטט את הפסוק בויקרא, ד', יד, שיחטאו! מופיעה פעם אחת במשמעות של חטא ופעם במשמעות של קרבן. גם מכתוב זה קשה להביא

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

הריה"ל (בספרו הכוזרי) מזכיר במפורש, שישנה אפשרות להסביר את "ממחרת השבת" כיום ראשון, וכך הוא כותב (מאמר ג, מא):
"ואף אם נודה לקראים בפירושם לדברי הכתוב 'ממחרת השבת' ויעד ממחרת השבת, כי הכוונה ליום ראשון בשבת...".

דומה, שגם ר' יוחנן בן זכאי בוויכוחו נגד הבייתוסים מפרש כך את "ממחרת השבת" (מנחות, סה, ע"א):

"...שהיו בייתוסין אומרים: עצרת - אחר השבת. נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי... כתוב אחד אומר 'תספרו חמשים יום', וכתוב אחר אומר 'שבע שבתות תמימת תהינה'. הא כיצד? כאן ביו"ט שחל להיות בשבת, כאן ביו"ט שחל להיות באמצע השבת...".

יוצא אם כן מדברי ריב"ז, שה"שבתות" שבפסוק כוונתן לשבועות המתחילים ביום ראשון ומסתיימים בשבת. אם מסבירים "ממחרת השבת" כיום ראשון, אזי היום השביעי בספירה הוא שבת, בדומה לשנה השביעית בספירת השנים. וזאת במסגרת הזהות בין שבתות בימים שבת בראשית, לבין שבתות בשנים שנת השמיטה (כפי שראינו לעיל, סוף חלק א). וזהות זאת מודגשת בפרשה אחרת בתורה (שמות, ל"ד, יח-כא):

"את חג המצות תשמר. שבעת ימים תאכל מצות... ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת. וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים...".

כבר במבט ראשון ניכרים הקשיים בפרשה זו. מה ראתה התורה להזכיר עניין שבת בין פסח לבין חג השבועות? הרי שבתות תקפות במשך כל ימות השנה! כמו כן, גם אם ימצא תירוץ לשאלה זו, יש לתמוה, מדוע בחרה התורה את החריש ואת הקציר כלאווים המייצגים את האיסורים של שבת.

היות שיש ייחוד לשבתות של ארבעים ותשעה יום בכך שהן דומות לשבתות (שמיטה) בספירת ארבעים ותשעה השנים, יש מקום לציינן בתקופה שבה הן חלות בין פסח ובין חג השבועות¹⁶. ומתוך כך מובן גם מדוע הזכירה התורה איסורי חריש וקציר, שכן איסורים אלו מייצגים שבייתת קרקע בשבת בראשית (החריש הוא המלאכה הראשונה בקרקע והקציר הוא המלאכה האחרונה). בסוג מלאכות אלו דומות שבתות בספירת הימים לשבתות (שמיטה) בספירת השנים.

ונשאלת אי"כ השאלה, מה ראתה השמועה (כלשון הרמב"ם, תמידין ומוספין, י, יא) לשנות מפשט הכתוב ולחייב את הספירה ממחרת יום טוב. מדוע החיוב המעשי בתורה שבעיף שונה מכפי שהוא מופיע בתורה שבכתב?

בחלקו הראשון של המאמר עמדנו על הזהות בין ספירת ארבעים ותשעה הימים ובין ספירת ארבעים ותשעה השנים, וראינו שבסיום שתי הספירות ביום החמשים ובשנת החמשים חוגגים את מעמד הר סיני.

לפי הפשט, יום השבת, שלמחרתו התורה מצווה להתחיל לספור, יכול לחול בט"ו בניסן ויכול גם לחול בתאריכים מאוחרים יותר¹⁷, ובמקרים אלו הספירה של הימים לקראת יום החמשים יום מתן תורה, מתחילה ימים מספר אחר ט"ו בניסן, ומועד יציאת בני ישראל ממצרים. ונוצר נתק בין גאולת ישראל ממצרים ובין מתן תורה. באה השמועה ולימדה שנתק כזה לא ייתכן, ויש לספור את ארבעים ותשעה הימים מיד עם יציאתם של ישראל ממצרים, ממחרת ט"ו בניסן, שכן מטרת

ראיה לכתוב שלנו, שכן ברור, שקרבן החטאת - שמו ניתן לו על שום החטא (ועיין שם, שם, א). ואולם אצלנו אין שום קשר בין המשמעות של ממחרת יו"ט לבין השבוע השביעי אלא הן שתי משמעויות שונות לחלוטין. ומסיבה זו ניתן לדחות את אף המשך ראיותיו שם.

16 ספירת השבתות אחר חג הפסח, יש לה משמעות מיוחדת, שכן קיום השבתות מנומק בין השאר ביציאת מצרים: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים... על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת" (דברים, ה', טו). ועיין עוד במורה נבוכים, ח"ב, לא; וכן בספר החינוך, מצווה לב.

17 בתאריכים י"ז, י"ט או כ"א ניסן, משום לא בד"ו פסח.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

יציאת מצרים היא שבני ישראל יקבלו את התורה¹⁸, והקב"ה אומר זאת למשה כבר בתחילת שליחותו¹⁹ (שמות, ג', יב):
"לזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על החר הזה".

חיוב הספירה ממחרת יו"ט ט"ו בניסן, אינו פוגע בקדושת השביעיות של ימי השבוע, שכן היום המקודש בשבוע הוא שבת, ואינו תלוי כלל בספירת ארבעים ותשעה הימים. חיוב זה שומר על רציפות בין גאולת ישראל ממצרים ובין מתן התורה, ובכך הוא מדגיש למעשה, שהיציאה מעבודת מצרים לחרות אינה התכלית אלא האמצעי שבעזרתו יגיעו ישראל אל המטרה קבלת התורה ועבודת ה'.

ספירת ארבעים ותשעה הימים היא מיום הנפת העומר (ויקרא, כ"ב, טו):
"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהינה".
ואף את העומר מצווה התורה להקריב ממחרת השבת (שם, שם, יא):
"והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן".

הספירה מתחילה ממחרת השבת, משום שע"י כך התורה מדגישה את קדושת השביעיות (היום השביעי הוא שבת, הדומה לשביעית בשנים). ואולם סיבה זו אינה תופסת בהקשר להבאת העומר והקרבנו. ומדוע אם כן, מצווה התורה להקריב את העומר ממחרת השבת?
תשובה לשאלה זו ניתן למצוא בדברי המדרש המצביע על קשר בין הקרבת העומר במקדש ובין לקיטת העומר במדבר:

"אמר ר' בניה: אמר הקב"ה לישראל: בניי, כשהייתי נותן לכם את העומר לכל אחד ואחד מכם יעמר לגלגלתי (שמות, ט"ז, טז); ועכשיו שאתם נותנים לי את העומר - אין לי אלא עומר אחד משל כולם; ולא עוד, אלא שאינו של חטים אלא של שעורים. לפיכך מזהיר מזה את ישראל, ואומר: 'והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן' (ויקרא, כ"ג, כ"ד)²⁰"
(פסיקתא דרב כהנא, מצוות ספירת העומר).
הקרבת העומר במקדש היא ביטוי של הכרת תודה לה' שהשפיע מטובו באותה שנה, וכותב על כך בעל ספר החינוך (מצווה שב):

"משורשי המצווה, כדי שנתבונן מתוך המעשה הגדול שעושה הקב"ה עם בריותיו לחדש להן שנה שנה תבואה למחיה, ולכן ראוי שנקריב לו ממנה, למען נזכיר טובו הגדול טרם ניהנה ממנה".

המן במדבר אף הוא נועד לחזק ולהדגיש את הקשר הזה בין ישראל ובין הקב"ה. לאמור:
הקב"ה הוא אשר דואג למחסורם של ישראל במדבר. וכפי שהדברים משתמעים מפורשות מן הכתוב (דברים, ח', ג):

"ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם".

צורת הלקיטה ועיתויה - אף הם פועלים במישור זה. בניגוד לחיי יום-יום טבעיים, הרי שבלקיטת מן ע"פ מוצא פי ה', אין יתרון לחזק, וכולם שווים: "וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר..." (שמות, ט"ז, יח). הציפייה היום-יומית למן מדגישה אף היא את התלות של ישראל באלוהיו, וכפי שהדברים מובאים במדרש (יומא, עו, ע"א):

"שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי: מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת

18 רש"י הירש, אגרות ח מאגירות צפון; רד"צ הופמן, ביאורו לויקרא, ח', ב, עמ' קא; ורבנו יוסף בכור שור, ויקרא, כ"ג, טו.
19 ועיין אבי"ע ורש"י על אתר. וכך כותבת פרופ' נחמה ליבוביץ בביאורה לדברי רש"י: "אין יציאת מצרים - וכל מיני מצרים במשמע - ואין שחרור מתלות בעם זר, בשלטון זר, ואין עצמאות ואין חרות - תכלית בפני עצמן, ואין כל אלה ערכים עליונים. שיבה מגולה לארץ, מתלות לעצמאות, מעבודת לחרות - אינם אלא תנאים, נסיבות, כלים - אמנם כלים חשובים, אפילו הכרחיים - אך בכל זאת אינם אלא כלים, אמצעים בלבד לתכלית עליונה, והיא - כפי שנאמר בפסוקינו - עבודת ה' (תעבדון את האלהים)". לאמור: לא העביר ה' מעל ישראל עול מלכויות כדי שיהיו פטורים מכל עול, אלא כדי שיהיו בני חורין לקבל עליהם עול מלכות שמיים, עול תורה ומצוות".

20 ועיין ויקרא רבה, פרש"י, כח, ג.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בשנה? אמר להם: אמשול לכם משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שיש לו בן אחד. פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל את פני אביו אלא פעם אחת בשנה; עמד ופסק מזונותיו בכל יום והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים, היה דואג ואומר, שמא לא ירד מן למחר, ונמצאו כולן מתים ברעב. ונמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמיים".

הקרבת העומר במקדש היא ביום בשבוע שבו המן החל לרדת במדבר: "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים... והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום"

(שמות, ט"ז, ד-ה).

ביום הששי לירידת המן צריכים העם ללקוט לחם משנה לקראת היום השביעי, שבת. עולה אפוא, שהמן החל לרדת ביום ראשון בשבוע²¹. האדם מישראל מצווה ללקוט את המן במשך ששה ימים ולקדש את היום השביעי ולא ללקוט בו. מצווה זו של השבת היא אחת המצוות הראשונות שבני ישראל מצווים עם יציאתם ממצרים קודם למתן תורה. והתורה מצווה על הקרבת העומר במקדש ביום הראשון שבו החלו ישראל ללקוט את המן ונצטוו על השבת. יום ראשון זה הוא גם היום הראשון שממנו מצווים ישראל לספור שבע שבתות כביטוי לחביבותן של השביעיות.

אם אמנם התורה ציוותה על הקרבת העומר ביום הראשון ממחרת השבת, צריך להבין, מה ראתה השמועה לצוות על הקרבנו ממחרת יו"ט הראשון של חג הפסח²². ניתן לומר בפשטות, שהשמועה רצתה להדגיש בכך את המעבר מתלות במצרים לתלות בקב"ה, אדון הארץ. בני ישראל במצרים היו תלויים בחסדי משעבדיהם המצרים (כפי שהדבר משתמע מתלונת בני ישראל: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטיחים..." - במדבר, י"א, ה) תלות מוחלטת. והקב"ה שלוקח את ישראל לעם, דואג למלא כל מחסורם שנה שנה. הקרבת העומר היא ביטוי תודה לכך, ולכן ראוי הוא שיקרב ממחרת יום הראשון של הפסח - ממחרת המאורע המציין את גאולת ישראל ממצרים.

ודומה, שתאריך תחילת לקיטת המן במדבר אף הוא נותן ביטוי לרעיון זה, שכן, כפי שמתברר מהכתובים, המטרת המן ולקיטתו הייתה בט"ז בחודש השני:

"ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין... בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים. וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר... ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים..."

(שמות, ט"ז, א-ה).

תלונת בני ישראל היו בט"ז בחודש השני, ומהשתלשלות העניינים (שם, שם, יא-יב) יוצא, שהמן החל לרדת למחרת, היינו בט"ז בחודש השני²³. ותאריך זה, ט"ז בחודש השני, אף הוא בסמוך לפסח - בסמוך ליום שבו חוגגים בני ישראל פסח שני (הקרב ב"ד באייר, ונאכל בליל ט"ו). התאריך בחודש שבו ישראל קיבלו את לחמו של הקב"ה, נועד להמחיש, להבליט ולהדגיש את המעבר בין, התלות במצרים לבין התלות בקב"ה (אולי ראוי היה להיתן ממחרת ט"ו בניסן, ואולם לבני ישראל היה די אוכל, ולכן המן לא ירד מיד אלא נדחה סמוך למועד הקרבת פסח שני)²⁴.

21 ועיין שבת, פז, ע"ב; רש"י, שמות, ט"ז, א; אבי"ע בשם הרס"ג (שם); רבנו מיוחס (שם, שם, ו).

22 ועיין מנחות, סה, ע"א, לעניין תקנות שתיקנו חז"ל בקצירת העומר.

23 עיין הע' 21.

24 המן אמנם ירד בשנה הראשונה, ועל פסח שני נצטוו בני ישראל רק בשנה השנייה, ואולם יש להניח שבט"ו באייר היו מצטווים בני ישראל ממילא בפסח שני. הסיבה שלא נצטוו בני ישראל בפסח שני בשנה הראשונה היא שבני ישראל קיימו באותה שנה את יציאת מצרים בגופם, ואולם בשנה השנייה היו צריכים לחוג את חג הפסח, ואלה שלא חגגו בניסן, צריכים היו לחוג אותו בחודש השני, אייר. ועיין עוד ספרי, פסקא סח.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

סיכום: התורה מצווה להקריב את העומר במקדש ממחרת שבת בראשית - יום ראשון. הקרבה זו של העומר, שעמדנו על זיקתה ללקיטת המן במדבר, חלה ביום שבו בני ישראל החלו ללקוט את עומר המן, ונצטוו על יום השבת. ביום זה, ביום ראשון, מצווים ישראל לספור שבע שבתות תמימות לקראת יום החמשים, יום מתן תורה.

התורה שבע"פ, לעומת זאת, חייבה את הקרבת העומר וספירת הימים ממחרת יו"ט הראשון של חג הפסח, יום שבו יצאו בני ישראל ממצרים. ביציאת מצרים מאלו ישראל הן מבחינה פיזית והן מבחינה רוחנית, וכדי להדגיש את הגאולה הפיזית, את המעבר מתלות באדון המצרי לתלות בקב"ה, חייבה התורה שבע"פ את הקרבת העומר ממחרת יום האשון של חג הפסח, אולי בדומה לירידת המן, שהחלה בסמוך למועד הקרבת פסח שני. עומר זה, שבו מודים ישראל לקב"ה "שמשיב רוחות, מעלה עננים, ומגדל את הצמחים, ומדשן את הפירות" (ויקרא רבה, כח, א), ראוי שיקרב בסמוך לשחרור מעולם של המצרים - ממחרת ט"ו בניסן. ובאשר לגאולה הרוחנית: תכלית השחרור ממצרים היא קבלת התורה, ולכן ספירת ארבעים ותשעה הימים לקראת מעמד זה היא מיד עם יציאת ישראל ממצרים - ממחרת יו"ט הראשון של פסח.

"מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, ואין טעם אחד יוצא בכמה מקראות. דבי רבי ישמעאל תנא: 'וכפטיש יפוצץ סלע' (ירמיה, כ"ג, כט) - מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות, אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים"

(סנהדרין, לד, ע"א).

